લોહપુરુષને લખ-લખ વંદન

- ૧૮ વર્ષની ઉંમરે તેમના લગ્ન બાજુના ગામમાં જ રહેતા, ૧૨ કે ૧૩ વર્ષની ઉંમરના ઝવેરબા સાથે થયા હતા. રિવાજને આધીન, જ્યાં સુધી પતિ કમાઈને ઘર ચલાવવાની જવાબદારી ઉપાડી ન શકે ત્યાં સુધી તેની પરિણીતા તેના પિતાના ઘરે રહેતી.
- વલ્લભભાઈને નિશાળનું ભણતર પુરું કરવા નડીઆદ, પેટલાદ તથા બોરસદ જવું પડ્યું હતું કે જ્યાં તેઓ બીજા છોકરાઓ સાથે સ્વનિર્ભરતાથી રહ્યાં. તેમણે પોતાનો પ્રખ્યાત સંયમી સ્વભાવ કેળવ્યા. તેમણે પોતાને થયેલાં એક ગુમડાંને જરાય ડર્યા વિના ફોડ્યું હતું.
- વલ્લભભાઈએ ગોધરા, બોરસદ તથા આણંદમાં વકીલાત કરતી વખતે પોતાની કરમસદ સ્થિત વાડીની નાણાંકીય જવાબદારી પણ ઉપાડી લીધી હતી. જ્યારે તેમણે ઈંગ્લેન્ડ જઈને ભણવા જેટલા પૈસા ભેગા કરી લીધા ત્યારે તેમણે ત્યાં જવા માટે પરવાનો તેમજ ટીકીટ બુક કરાવી કે જે તેમના વી. જે. પટેલ ના સંક્ષીપ્ત નામે તેમના મોટાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલને ત્યાં આવી. વિઠ્ઠલભાઈની પણ ઈંગ્લેન્ડ જઈ ભણવાની યોજના હતી અને તેથી તેમણે તેમના નાના ભાઈ વલ્લભભાઈ ને ઠપકો આપતા કહ્યું કે મોટો ભાઈ નાના ભાઈની પાછળ જાય તે સારું ના લાગે અને ત્યારે સમાજમાં કુટુંબની આબરુને ધ્યાનમાં રાખી સરદારે તેમના મોટા ભાઈને તેમની જગ્યાએ જવા દીધા.
- ૧૯૦૯માં વલ્લભભાઈના પત્ની ઝવેરબાનું કેન્સરની બીમારીમાં દવાખાનામાં જ દેહાંત થયું. વલ્લભભાઈને તેમના પત્નીના દેહાંતના સમાચાર આપતી ચબરખી જ્યારે આપવામાં આવી ત્યારે તેઓ ન્યાયાલયમાં એક સાક્ષીની ઉલટ-તપાસ કરી રહ્યા હતા. વલ્લભભાઈએ તે ચબરખી વાંચી તેમના ખીસામાં સરકાવી દીધી અને સાક્ષીની ઉલટ તપાસ ચાલુ રાખી અને તેઓ તે મુકદમો જીતી ગયા. તેમણે બીજાઓને તે સમાચાર મુકદમો પત્યા પછી જ આપ્યા હતા.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ (૩૧ ઓક્ટોબર ૧૮૭૫ - ૧૫ ડિસેમ્બર ૧૯૫૦) ભારતના એક રાજકીય તથા સામાજિક નેતા હતા, જેમણે દેશની સ્વતંત્રતાની લડતમાં મહત્વનો ફાળો આપ્યો અને અખંડ, સ્વતંત્ર ભારતના એકીકરણનું નેતૃત્વ કર્યું. ભારત અને દુનિયાભરમાં તેઓ સરદારના નામથી સંબોધાય છે. તેમજ એના દ્રઢ મનોબળ ના કારણે લોખંડી પુરુષ તરીકે પણ ઓળખાય છે.

તેમનો ઉછેર ગુજરાતના કરમસદ ગામમાં થયેલો અને તેમની શિક્ષા મુખ્યત્વે સ્વ-અભ્યાસથી થઈ હતી. વલ્લભભાઈ પટેલ એક વકીલ હતા. અને તેમની સફળ વકીલાત દરમ્યાન તેઓ મહાત્મા ગાંધીના કામ અને વિચારધારાથી ઘણા પ્રભાવિત થયા હતા. ત્યારબાદ તેમણે ગુજરાતના ખેડા, બોરસદ અને બારડોલી ગામના ખેડૂતોને સંગઠિત કરી, અંગ્રેજોના અત્યાચાર સામે સત્યાગ્રહો કર્યા. તેમની આ ભૂમિકાના લીધે તેમની ગણના ગુજરાતના પ્રભાવશાળી નેતામાં થઈ. ત્યારબાદ તેમણે ઈન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસનું નેતૃત્વ પણ કર્યું અને બળવાઓ તથા રાજકીય ઘટનાઓમાં આગેવાની કરી. તેમણે ૧૯૩૪ અને ૧૯૩૭ની ચૂંટણીમાં પાર્ટીને સંગઠિત કરી અને તેમણે ભારત છોડો આંદોલનમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવ્યો હતો. ભારતના પહેલા ગૃહમંત્રી અને ઉપપ્રધાનમંત્રી તરીકે, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે પંજાબ અને દિલ્હીના નિરાશ્રિતો માટે સહાયનું આયોજન કર્યું હતું. અને દેશભરમાં શાંતિની પુનઃસ્થાપના માટે પ્રયત્નો તથા નેતૃત્વ કર્યું હતું. સરદારે ૫૬૫ અર્ધસ્વાયત્ત રજવાડા અને બ્રિટીશ-રાજ વખતની રિયાસતોને એકત્રિત કરી એક અખંડ ભારતના નિર્માણનું બીડું જડપ્યું. તેમની નિખાલસ મુત્સદ્દીગીરીની સાથે જરૂર પડતા સૈન્યબળના વપરાશની તૈયારીને લીધે સરદારના નેતૃત્વએ ભારતના પ્રત્યેક રજવાડાનો ભારતમાં સમન્વય પુરો કરાવ્યો. ભારતના લોખંડી પુરુષ તરીકે ઓળખાતા સરદારને ઓલ ઈન્ડિયા સર્વિસ (સર્વ ભારતીય સેવા - રાજ્યકારભારની બધી બિનલશ્કરી શાખાઓ) ના રચયિતા હોવાથી 'પેટ્રન સૈન્ટ' તરીકે પણ ભારતીય સનદી સેવામાં ઓળખવામાં આવે છે. સરદાર, ભારતમાં મુક્ત વ્યાપાર તથા માલિકી હક્કના સૌથી પહેલાં હિમાયતીઓમાંના એક હતા.

તેમણે જે અમુલ્ય યોગદાન આપ્યુ છે આપણા દેશ માટે તેને આપણી કેવી રીતે ભુલી શકીએ! સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ કે જેઓને લોખંડી પુરુષ તરીકે ઓખવામાં આવે છે તેઓનો જન્મ ગુજરાતમાં નડિયાદના એક સામાન્ય ખેડુતના ઘરમાં ૩૧મી ઓક્ટોમ્બર, ૧૮૭૫માં થયો હતો. તેમના માતા-પિતા ખુબ જ ધાર્મિક હતાં. વલ્લભભાઈએ તેમનું શિક્ષણ ગુજરાતીમાં જ લીધું હતું. ત્યાર બાદ તેઓ ૧૯૧૦માં વકીલાત માટે ઈંગ્લેંડ ગયાં હતાં. ૧૯૧૩માં તેઓને વકીલની પદવી મળ્યા બાદ ભારત પાછા ફર્યા હતાં. ત્યાર બાદ તેઓ ગાંધીજીથી પ્રભાવીત થઈને આઝાદીની ચળવળ માટે તેમની સાથે જોડાઇ ગયાં હતાં. ગાંધીજી અને સરદાર વલ્લભભાઇનો સંબંધ ગુરુ-શિષ્ય જેવો હતો.

વલ્લભભાઇને ખેડૂતો પ્રત્યે ખુબ જ પ્રેમ હતો. તેથી તેઓએ ખેડૂતો માટે ખુબ જ સારા કાર્યો કર્યાં હતાં. જયારે ૧૯૨૮માં સરકારે ખેડૂતો પર જમીનને લગતો ટેક્સ નાંખ્યો ત્યારે તેઓએ ખેડૂતોને સત્યાગ્રહ માટે તૈયાર કર્યાં અને તે ટેક્સ ભરવાની મનાઇ કરી દીધી. તેઓએ ખેડૂતો સાથે મળીને બારડોલી સત્યાગ્રહ કર્યો હતો. તેથી સરકારે વલ્લભભાઇને અને ખેડૂતોને પણ જેલમાં પુરી દીધા હતાં. ત્યારથી ગાંધીજીએ તેમને 'સરદાર'નું બીરુદ આપ્યુ હતું.

૧૯૩૦માં જયારે ગાંધીજીએ મીઠા માટે સત્યાગ્રહ કર્યો હતો ત્યારે તેમાં પણ વલ્લભભાઇ તેમની સાથે હતાં. ૧૯૪૨માં ગાંધીજીએ 'ભારત છોડો' આંદોલન શરૂ કર્યું ત્યારે પણ બ્રીટીશ સરકારની વિરુધ્ધ વલ્લભભાઇ તેમની સાથે હતાં તેથી બ્રીટીશ સરકારે ગાંધીજી, જવાહરલાલ સહિત વલ્લભભાઇને પણ જેલમાં પુરી દીધા હતાં. તેઓ પોતાના દેશ માટે ઘણી વખત જેલમાં ગયાં હતાં. તેઓ જ્યારે જેલમાં હતાં તે સમયે જ તેઓના માતા પિતાનું મૃત્યું થઈ ગયું હતું છતાં પણ તેઓ સહેજ પણ નહોતા ડગ્યાં.

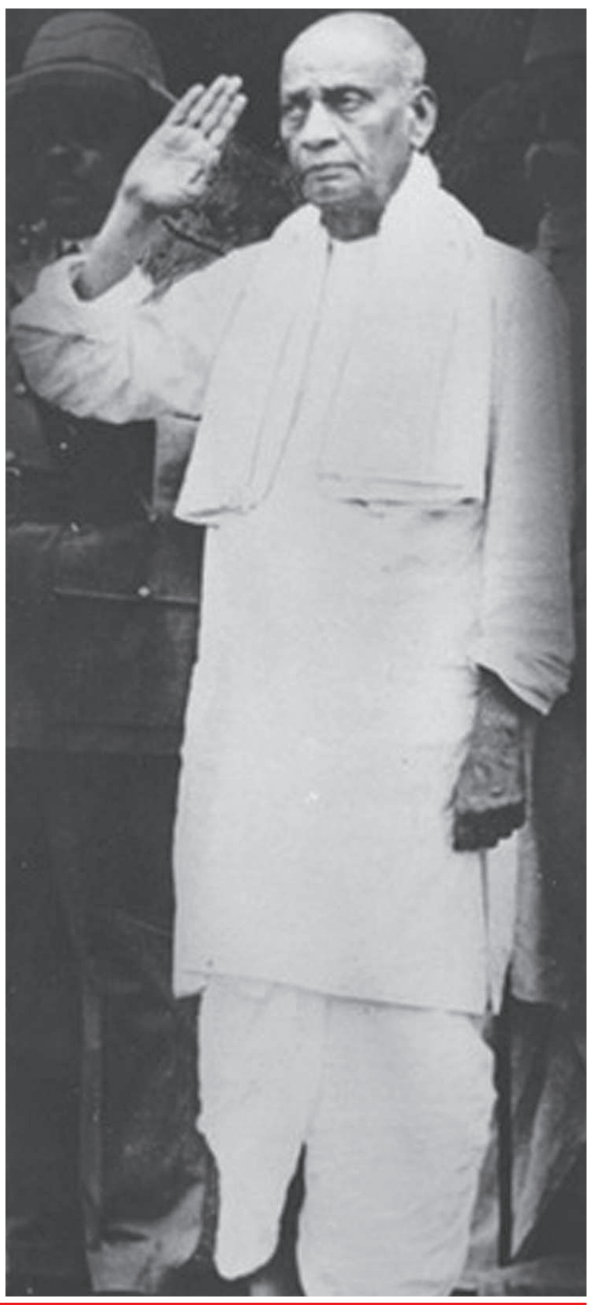

વલ્લભભાઈ બન્યા સરદાર

એપ્રિલ ૧૯૨૭માં અમદાવાદ સુધરાઈની તેમની જવાદારીઓમાંથી બહાર નીકળી વલ્લભભાઈ આઝાદીની ચળવળમાં પાછા જોડાયા જ્યારે બારડોલીમાં કપરો દુષ્કાળ પડ્યો હતો અને ભારે કર વધારો કરવામાં આવ્યો હતો. મોટાભાગનું ગુજરાત દુષ્કાળની ઝપેટમાં આવ્યુ હોવા છતાં આ કર વધારો ખેડા જીલ્લમાં કરેલા પહેલા વધારા કરતા પણ વધુ હતો. ગામવાસીઓના પ્રતિનિધિઓની સાથેની વાતચીત દરમ્યાન તેમને આગામી મુશ્કેલીઓની પુરતી ચેતવણી આપ્યા બાદ તથા અહિંસા અને એકતાની ઉપર પુરતો ભાર મુક્યા પછી તેમણે સત્યાગ્રહની ઘોષણા કરી – કર અદાયગીનો પુર્ણ બહીષ્કાર. વલ્લભભાઈએ સંબંધિત વિસ્તારોમાં સ્વયંસેવકો, શિબિરો તથા માહિતીની આપ-

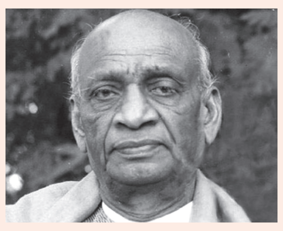

લેની ગોઠવણ કરી. ખેડા જિલ્લામાં થયેલા કર બહિષ્કાર સત્યાગ્રહ કરતા પણ આ વખતે વધુ પ્રતિસાદ મળ્યો અને રાજ્યભરમાં સહાનુભુતિક ટેકો આપતા અન્ય સત્યાગ્રહો આયોજાયા. ધરપકડો તથા જમીન-મિલ્કતની જપ્તીઓ થઈ હોવા છતાં સત્યાગ્રહે જોર પકડ્યું. ઓગસ્ટ મહીના સુધીમાં સ્થિતિ તેની ચરમ સિમાએ પહોંચી ગઈ હતી અને ત્યારે મુંબઈ સરકારમાં ફરજ બજાવતા એક સહાનુભુતિક પારસીની મધ્યસ્થતાથી વલ્લભભાઈ સમજુતી માટે રાજી થયાં કે જેના થકી કર વધારો પાછો ખેંચાયો, સત્યાગ્રહની તરફેણમાં જે સરકારી અધિકરીઓએ રાજીનામા આપ્યા હતા તેમની ફરી નિમણુક થઈ તથા જપ્ત કરેલી જમીન-મિલ્કત પરત કરાઈ. આ બારડોલી સત્યાગ્રહ દરમ્યાન તથા તેમાં વિજય મેળવ્યા બાદ વલ્લભભાઈ વધુ ને વધુ લોકોથી 'સરદાર'ના નામે સંબોધાવા લાગ્યા.

છે બેમિસાલ વલ્લભ

અવિચળ ને અડાભીડ સરદાર તું અજબ છે,
ભજવીર ભાયડો તું સરદાર હા ! ગજબ છે.
દર્શાવી મુત્સદી તેં રજવાડાં સમજાવ્યાં;
નવાબ જુનાગઢ ને નિઝામને નમાવ્યાં.
સંઘર્ષમાં જ હરદમ લીધી'તી કુરબાની.
દીધું'તું માર્ગદર્શન સત્યાગ્રહોમાં હરદમ,
પડકારો કૈંક ઝીલી, કાયમ રહ્યો'તો અણનમ !
અન્યાય સામે કાયમ લડવાનો કોલ દીધો,
ચિંતા કરી વતનની સેવાનો રાહ લીધો.
ચાણક્યની નીતિથી કામો કર્યાં'તાં શૂરા,
દર્શાવી પ્રબળ મેધા, સંભાળી રાષ્ટ્ર-ધુરા.
સરદાર ખોટ તારી આ દેશને હા ! સાલે,
અમર છે નામ તારું મા ભારતીના ભાલે.
સરદાર તારી યાદે નયનો ભર્યાં છે ક્રંદન !
હરએક હિંદીજણનાં તુને હો લાખ વંદન !
છે બેમિસાલ વલ્લભ તારી પ્રતિભા ભારી,
થઈ વિશ્વમાં અજાયબ-અદ્‌ભૂત પ્રતિમા તારી.

- ભરત કવિ 'ઊર્મિલ'

ગાંધી અને સરદાર

જ્યારે ગાંધીજીએ દાંડીસત્યાગ્રહ ચાલુ કર્યો ત્યારે સરદારની રાસ ગામમાંથી ધરપકડ કરી તેમની ઉપર સાક્ષી, વકીલની કે પત્રકારોની ગેરહાજરીમાં મુકદમો ચલાવવામાં આવ્યો. પહેલા સરદાર અને ત્યાર બાદ ગાંધીજીની ધરપકડથી સત્યાગ્રહે વધુ જોર પકડ્યું અને જ્યાં સુધી બન્નેને છોડવામાં નહીં આવ્યા ત્યાં સુધી ગુજરાતના જિલ્લાઓએ કર વિરોધી ચળવળ ચલાવી.

જેલમાંથી છુટ્યા બાદ સરદાર વચગાળાના કોંગ્રેસ પ્રમુખ બન્યા પણ તરતજ મુંબઈમાં એક સરઘસની આગેવાની કરતી વખતે તેમની પાછી ધરપકડ કરવામાં આવી. ગાંધી-ઈરવિન કરાર પર સહી થયા બાદ સરદારને કોંગ્રેસના ૧૯૩૧નાં કરાચી અધિવેશનમાં પ્રમુખ તરીકે ચુંટવામાં આવ્યા કે જ્યાં કોંગ્રેસે સમજુતીની બહાલી કરી જેના પ્રમાણે તે મુળભુત હક્કો અને માનવીય સ્વતંત્રતાઓ, બિનસાંપ્રદાયિક દેશ માટેની કલ્પના તથા ન્યૂનતમ વેતનની બહાલી અને અસ્પૃશ્યતા તથા ખેતગુલામીને નાબુદ કરવા પ્રત્યે કટીબદ્ધ રહેશે. સરદાર તેમના હોદ્દાનો ઉપયોગ કરી ગુજરાતના ખેડુતોની જપ્ત થયેલી જમીન પરત અપાવવાનું આયોજન કરી આપ્યું.ચર ૃ લંડનની ગોળમેજી પરીષદ નિષ્ફળ નીવડતા વેંત આઝાદી માટેની ચળવળને પુનઃ જોર મળ્યું અને જાન્યુઆરી ૧૯૩૨માં ગાંધીજી તેમજ સરદારની ધરપકડ કરી તેમને યરવડાં જેલમાં રાખવામાં આવ્યા. તેમના જેલવાસ દરમ્યાન સરદાર અને ગાંધીજી વચ્ચે સ્નેહ, વિશ્વાસ તથા નિખલાસતાનો બંધન બંધાયો કે જેને મોટાભાઈ – ગાંધીજી અને તેમના નાના ભાઈ સરદાર વચ્ચેના બંધુત્વ તરીકે વર્ણવી શકાય.

ગાંધીજી સાથે થતી સરદારની અવારનવાર દલીલો છતાં તેમને ગાંધીજીની સહજ વૃત્તિ તથા આગેવાની પ્રત્યે માન હતું. જેલવાસ દરમ્યાન બન્ને રાષ્ટ્રીય તેમજ સામાજીક મુદ્દાઓ ઉપર ચર્ચા કરતા, હિંદુ મહાકાવ્યો વાંચતા તથા વિનોદી ટુચકાઓ કહેતા. ગાંધીજીએ તેમને સંસ્કૃત ભાષા પણ શિખવી હતી. ગાંધીજીના સચિવ મહાદેવ દેસાઈ બન્ને વચ્ચેની વાર્તાલાપની વિસ્તૃત નોંધ રાખતા.ચર ૄ હરીજનોને વેગળા અપાયેલા મતદારમંડળના વિરોધમાં ગાંધીજી જ્યારે આમરણ ઉપવાસ ઉપર ઉતર્યા ત્યારે સરદારે તેમની દેખરેખ કરી હતા તથા પોતે પણ અન્નનો ત્યાગ કરી તેમાં જોડાયા હતા.

150 ગાંધીયાત્રા

પછીથી સરદારને નાસિક જેલમાં ખસેડવામાં આવ્યા કે જ્યાં ૧૯૩૪માં તેમનાં મોટાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈના દેહાંત બાદ તેમની અંતિમક્રિયામાં ભાગ લેવા બ્રિટિશ સરકારે સરદારને થોડા દિવસો માટે મુક્ત કરવાની તૈયારી દાખવી હોવા છતા તેમણે તે સ્વીકારી ન હતી.

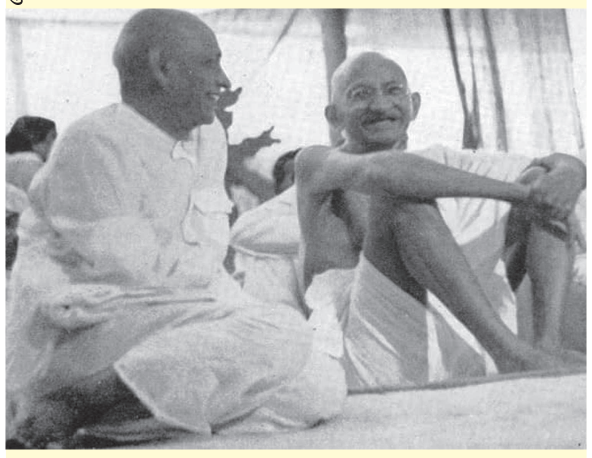

૧૯૩૪ અને ૧૯૩૭માં સરદારે અખિલ ભારતીય ચુંટણી માટેના કોંગ્રેસી પ્રચારનું નેતૃત્વ કર્યું હતું કે જેમાં તેઓએ નાણાં એકઠા કરાવ્યા, ઉમેદવારોની પસંદગી કરી તથા મુદ્દાઓ અને પ્રતિસ્પર્ધિ તરફ કોંગ્રેસના વલણને નિશ્ચિત કર્યું.ચર ૄ પોતે ચુંટણીમાં ઉભા ન હોવા છતાં તેમણે અન્ય કોંગ્રેસીઓને પ્રાંતિય તેમજ રાષ્ટ્રીય ચુંટણી જીતવામાં માર્ગદર્શન પુરું પાડ્યું હતું. હરસ માટેની શસ્ત્રક્રિયા કરાવ્યા છતાં ૧૯૩૭માં તેમણે બારડોલીમાં પ્લેગ તથા દુષ્કાળના અતિક્રમણ સામેના રાહતના કાર્યોમાં માર્ગદર્શન આપ્યું. તેમણે ચુંટણીમાં જીતેલા કોંગ્રેસી મંત્રીઓને માર્ગદર્શન આપવાનું ચાલુ રાખ્યું કે જેનાથી પાર્ટીમાં શિસ્ત જળવાઈ રહી. સરદારને ડર હતો કે અંગ્રજો ચુંટાયેલા કોંગ્રેસીઓ વચ્ચે મતભેદો ઉભા કરવામા કસર બાકી નહીં રાખે કે જેના લીધે પુર્ણ સ્વરાજના ધ્યેય ઉપરથી ચુંટાયેલા કોંગ્રેસીઓનું ધ્યાન હટી જાત. ૧૯૩૬ના કોંગ્રેસ અધિવેશન દરમ્યાન નેહરુની સમાજવાદને અપનાવાની ઘોષણાની વિરુધ્ધ તેમના નેહરુ સાથે મતભેદો ઉભા થયા. ૧૯૩૮માં, ત્યારના કોંગ્રસ પ્રમુખ સુભાષચંદ્ર બોઝના ગાંધીજીની અહીંસાને લગતા સિદ્ધાંતોથી વિમુખ થવાના પ્રયત્નોનો સરદારે બીજા કોંગ્રેસીઓ સાથે મળીને વિરોધ કર્યો. તેઓ બોઝને સરમુખત્યારશાહ તથા પાર્ટી ઉપર વધુ વર્ચસ્વ સાધવાની ઈચ્છા ધરાવતા હોય તેમ માનતા. સરદારે વરિષ્ઠ કોંગ્રેસી નેતાઓને લઈ વિરોધ દર્શાવ્યો કે જેના લીધે બોઝે રાજીનામું આપવું પડ્યું હતુ. પણ બોઝના સમર્થકો, સમાજવાદીઓ તથા બીજા કોંગ્રેસીઓ પાસેથી તેમણે ટીકાનો સામનો કરવો પડ્યો કે જેમના પ્રમાણે પટેલ પોતે ગાંધીજીના સત્તાધિકારને બચાવવા સરમુખત્યારની જેમ વર્તી રહ્યા હતા.

એકતા એ જ શસ્ત્ર : સરદાર - 'ધ મેન ઑફ યુનિટી'

આજે ભારતના વડાપ્રધાન દ્વારા નર્મદા ડેમ ખાતે 'સરદાર' ની વિશ્વની સૌથી ૧૮૨ મીટર

ઊંચી (૫૨ મીટરનો પાયો) પ્રતિમા 'સ્ટેચ્યુ ઓફ યુનિટી'નું અનાવરણ થઈ રહેલ છે તેવા 'આયર્ન મેન 'સરદાર વલ્લભભાઈનો આજે જન્મ દિન છે. આજે તેમના દ્વારા દેશની અખંડિતતા અને આઝાદી માટે જે ફાળો આપ્યો તેને મુલવવાનો દિવસ છે. નડીઆદ ખાતે ૩૧ ઓક્ટોબર ૧૮૭૫ના રોજ જન્મેલા વલ્લભભાઈ પટેલ પિતા ઝવેરભાઈ અને માતા લાડબાના ચોથા પુત્ર હતાં. તેઓની વાણી ચરોતરના પટેલને છાજે એવી ખરબચડી પણ સ્પષ્ટ. હૈયે હોય તેવું હોઠે આવતું. પણ 'મોટિવ પાવર' તો એમનો જ.

બારડોલીના કિસાન સત્યાગ્રહ સાથે તેઓએ રાષ્ટ્રીય ચળવળોમાં ઝંપલાવ્યુ. અને દેશી રાજ્યોનું વિલીનીકરણ કરી દેશ અને ઈતિહાસને આકાર આપ્યો. તેમાં તેમને માઉન્ટબેટનનો ઘણો સહકાર મળ્યો. માઉન્ટબેટને કહેલું કે :' એક અખંડ રાષ્ટ્ર બનતાં ભારતને પંદર વર્ષ લાગશે એવું મેં માનેલું, પણ સરદારે તો એ કામ દસ-બાર મહિનામાં જ કરી બતાવ્યું. ' તેઓ બાપુનું આંધળુ અનુસરણ નહોતા કરતા પણ હંમેશા બાપુની દ્રષ્ટીએ જોવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. સાથોસાથ

પ્રસંગસર
સતીષ શામળદાન ચારણ
sscharan_aaa@yahoo.co.in

તેમની પોતાની પણ એક આગવી દ્રષ્ટી હતી. ગાંધીજીની પ્રાર્થનામાં ગવાતા 'સત્ય, અહિંસા, ચોરી ન કરવી, વણજોતું નવ સંઘરવું... આ અગિયાર વ્રતોમાં પોતે ગાંધી કરતાં ઊણા છે એમ કહેનાર સરદારે એને આચરી બતાવ્યાં. ' અને સત્ય અને અહિંસાના સહારે નાગપુર, બોરસદ અને બારડોલીનો સત્યાગ્રહ સફળ બનાવી શક્યા. આભડછેટ તો એમને કદી સ્પર્શી નહીં. આદિવાસીઓ અને દલિતકલ્યાણની પ્રવ્રુતિઓ, ખાદી, ગ્રામોધોગ, નશાબંધી, નઈ તાલીમ, આશ્રમશાળાઓ, દલિત સેવક સંઘની પ્રવ્રુતિ તથા ભીલ સેવામંડળ જેવી પ્રવ્રુતિઓને તેઓ હંમેશા માર્ગદર્શક રહ્યા.

વડાપ્રધાનના પદને લાયક સરદારે ગાંધીજીના આદેશને માન આપી આઝાદ ભારતના પહેલા નાયબ વડા પ્રધાન પદુ સ્વીકાર્યું. કુશાગ્ર બુદ્ધિ, વિચક્ષણ રાજનીતિજ્ઞતા, વિચાર વિનિમય અને વાકચાતુર્યતાને કારણે ગૃહખાતાની જવાબદારી, માહિતી પ્રસારણ મંત્રી, તેઓએ આઝાદી પછી ૫૬૨ દેશી રજવાડાઓનું વિલિનિકરણ, નિરશ્રિતોની રોજી-રોટી તથા રહેઠાણની સમ્સ્યાઓ, જાતિ આધારિત સમસ્યાઓ, પક્ષને લગતા પ્રશ્નો, સરકારની નાણાકિય, વહિવટી જેવી અગત્યની સમસ્યાઓ નાદુરસ્ત તબિયત હોવા છતાં ખૂબ જ ઓછા સમયમાં સુલજાવી ભારતને અખંડિતતા બક્ષી. મહર્ષિ શ્રી અરવિંદે તો તેમની શક્તિને બિરદાવતાં " Out of all them Patel is the only strong man. "

ચાણક્ય પછી ભારતને સરદાર મળ્યા.. ગાંધીજીએ તેમના વિશે કીધું કે: 'વલ્લભભાઈ મને ન મળ્યા હોત તો જે કામ થયું તે ન જ થાત. એટલો બધો શુભ અનુભવ મને એમનાથી થયો છે. '

ખેડૂતો વિશે તેઓ કહેતા કે: 'આજે ખેડૂતોની સ્થિતિ સડકો પર કાંકરા પાથરે છે તેના જેવી છે. સડક પર જેટલા કાંકરાનાં માથાં ઊંચા હોય તેટલાને રોલર ફેરવી બેસાડી દેવામાં આવે છે, તેમ ગુજરાતના તમામ ખેડૂતો ઉપર ફેરવવા સરકારે એન્ડર્સન પેટન્ટનો સ્ટીમરોલર રાખ્યો છે.'

અમદાવાદમાં અંગ્રેજી વસ્તુઓની હોળીઓ કરવામાં મદદ કરી તેમાં પોતાના બધા અંગ્રેજી શૈલીના કપડાઓ નાંખી દીધા. તેમણે પુત્રી મણીબેન તથા પુત્ર ડાહ્યાભાઈ સાથે સંપુર્ણ ખાદી પહેરવાનું ચાલુ કર્યું. સ્વદેશી રંગે રંગાયેલા સરદારની જીવનશૈલી અને પહેરવેશ ખુબ સાદા હતા. મણિબહેન હંમેશા કાંતેલા સૂતરથી ખાદીના વસ્ત્રો પહેરતા. વીસ વર્ષ જેટલું જુનું ચશ્માનું ખોખું...ત્રીસ વર્ષ જૂની ઘડિયાળ...ચશ્માની એક દાંડી તુટેલી... બેરિસ્ટર તરીકેની માસિક ચાલીસ હજાર જેટલી આવક હતી. પણ જ્યારે ૧૫ ડિસેમ્બર ૧૯૫૦માં સરદારનું અવસાન થયું ત્યારે નાયબ વડાપ્રધાન હતા અને બેંક બેલેન્સ ત્રણસો રૂપિયા હતું. તેમણે તેમના કૌટુંબિક લાભો, દરજ્જો, બધું દેશને સમર્પિત કરી દિધેલ.

સરદારનો દરેક કોમ અને જાતિ પ્રત્યેનો અભિગમ સમાન હતો. એટલે જ ' સરદારને મુસ્લિમ વિરોધી કહેવા એ સત્યનો ઉપહાસ કરવા સમાન છે. ' તેવું ગાંધીજી એ કહેલું. તેમનો મુસ્લિમો પ્રત્યેનો અભિગમ બિલકુલ સ્પષ્ટ હતો તેવું તેમણે મુસ્લિમો અંગે લીધેલા નિર્ણયો અને કરેલા વિધાનોમાંથી ઉપસી આવે છે. તેમણે જણાવ્યું કે : ' રાષ્ટ્રને વફાદાર મુસ્લિમને ભારતમાં કોઈપણ વફાદાર હિંદુ જેટલું જ સંરક્ષણ મેળવવાનો અને હિંદુઓ જેવા જ હક્કો ભોગવવાનો અધિકાર છે. ' પણ તેમનો બિનરાષ્ટ્રવાદી મુસ્લિમો પ્રત્યેનો રવૈયો અલગ હતો. હૈદરાબાદના નિજામ પોતાના રાજયને પાકિસ્તાન સાથે જોડવા માટે તે છેલ્લા શ્વાસ સુધી લડી લેવા તૈયાર હતા. સરદારે નિજામને મક્કમતાથી કહ્યું કે: ' મારી તમને સલાહ છે કે મોડું થાય તે પહેલાં સૂર્યને જોઇ લો. અજવાળુ દેખાય છે ત્યાં સુધી અંધારામાં ભૂસકો ના મારો. ' આમ, બિનરાષ્ટ્રવાદી મુસ્લિમો પ્રત્યેનો તેમનો વ્યવહાર એક દેશપ્રેમીને છાજે તેવો હતો.

એકવાર સરદાર ન્યાયાલયમાં એક સાક્ષીની ઉલટ-તપાસ કરી રહ્યા હતા તે સમયે તેમના પત્નીના દેહાંતના સમાચાર આપતી ચબરખી જ્યારે આપવામાં આવી તે તેમણે વાંચી અને પોતાના ખીસ્સામાં સરકાવી દીધી અને સાક્ષીની ઉલટ તપાસ ચાલુ રાખી અને તેઓ તે મુકદમો જીતી ગયા.

અમદાવાદ ખાતે સરદાર પટેલ રાષ્ટ્રીય સ્મારકની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. જેના સંગ્રહાલયમાં સરદારની અંગત વસ્તુઓ અને ચિત્રોનું પ્રદર્શન, ઐતિહાસિક ફોટા તથા ગ્રંથાલય અને મહત્વના દસ્તાવેજો છે. સોમનાથ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક એવા સરદારને ભારતમાંની ઘણી સાર્વજનિક સંસ્થાઓને તેમના નામ સાથે જોડવામાં આવ્યુ છે. નર્મદા નદી ઉપર બંધાયેલા બંધને સરદારબંધ ,સરદાર વલ્લભભાઈ નેશનલ ઈંસ્ટીટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજી, સરદાર પટેલ વિશ્વવિદ્યાલય જેવી અગ્રણી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને સરદારનું નામ આપવામાં આવ્યુ છે. રિચર્ડ એટનબરોના ' ગાંધી ' નામના ચલચિત્રમાં સૈયદ જાફરીએ સરદારની ભૂમિકા ભજવી હતી. અને કેતન મહેતાએ સરદારની ભૂમિકામાં પરેશ રાવલ અભિનિત તેમના જીવન ચરીત્ર ઉપર ચલચિત્ર બનાવ્યુ હતું કે જેમાં સરદારનું જીવન, ભારતના ભાગલા, રજવાડાઓનું એકીકરણ, રાજકીય પરિસ્થિતિ વિગેરેને દર્શાવવામાં આવ્યું છે.